

Kollontain päiväkirjat

A. M. Kollontai, Diplomatitšeskije dnevniki 1922–1940. I–II. Academia. Moskva 2001. 528 ja 544 s.

■ Helmikuussa 1942 Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs Aleksandra Mihailovna Kollontai sai vakavan halvauskohtauksen, joka pakotti hänet toista vuotta kestäneelle sairauslomalle. Voimien alkaessa vähitellen palautua Mossebergin parantolassa toipuva lähettiläs pyysi sihteeriään toimittamaan hänelle tietyn kansion residenssissä olevasta yksityisarkistosta. Avatessaan Kollontain silmäteränään säilyttämän asiakirja-arkun sihteeri kuitenkin hämmästykseseen totesi sen tyhjäksi.

Pian kävi selville, että NKVD:n paikallinen residentti Boris Jartsev oli omistajan tie-

tämättä tyhjentänyt arkun ja lähettänyt sen sisältämät Kollontain yksityispaperit: muistutukset, kirjeet, valokuvat jne. Moskovaan. Tietäen materiaalin arvon lähettiläälle sihteeri pyysi Mossebergin hoitamaan lääkäriä varmuuden vuoksi ”päivystämään” käytävässä hänen mennessään potilaan huoneeseen kertomaan tapahtuneesta. Shokista toivuttuaan Kollontai ihailtavaa itsehillintää osoittaen saneli Jartseville osoitetun kiitoskirjeen ”ystävällisyydestä”, jota tämä oli osoittanut huolehtimalla hänen papereistaan. Kotimaassa ne varmaan olisivat turvassa. Bolševistisen järjestelmän tuntien Kollontai tiesi Jartsevin noudattaneen Moskovasta tulleita NKVD:n ohjeita, joita vastaan protestoiminen ei olisi ainoastaan turhaa vaan myös vaarallista.

Siirryttyään maaliskuussa 1945 Moskovaan (käytännössä eläkkeelle) Kollontai pyysi ulkoministeri Molotovilta papereitaan takaisin. Kahden kuukauden kuluttua saapunut vastaus kertoi, ettei arkistoa löytynyt ulkoministeriöstä. Kenties se oli kokonaan tuhoutunut. Nyt Kollontai kirjoitti rohkeasti suoraan jo kauan ennen vallankumousta tuntemalleen J. V. Stalinille korostaen kadonneen materiaalin merkitystä ja hyödyllisyyttä puolueelle. Parin päivän kuluttua entisen lähettilään asuntoon kannettiin kaksi täyteen pakattua matkalaukkaa, jotka sisälsivät hänen kaipaamansa arkiston.

Aikaa hukkaamatta Kollontai ryhtyi nyt tehtävään, jolle hän omisti elämänsä loppuvuodet. Diplomaattiuran varrella 1922–45 kertyneet muis-

tiinpanot oli saatettava julkaisukuntoon. Kysymys ei tällöin ollut niiden pelkästä ”puhtaaksikirjoittamisesta”, vaan Kollontai täydensi tekstiä tärkeinä pitämillään kirjeillä, dokumenteilla, lehtileikkeillä, muistelmatakatumilla jne. Kirjoittajan voimakas subjektiivisuus etenkin henkilöarvioinneissa tulee selvästi esille. Kokonaan oman ongelmansa muodostavat stalinistisen terrorin aiheuttamat stereotypiat. Kaikkea ei ollut hyvä panna paperille. Tulevalle tutkimukselle mielenkiintoinen tehtävä tulee olemaan verrata Kollontain muokkaa-
maa, nyt painettua versiota hänen alkuperäisiin muistutpanoihinsa ja muuhun pohjamateriaaliin.

Huomattakoon lisäksi, että voimien pettäessä kirjoittajan 80-vuotispäivän aattona keväällä 1952 hän oli ehtinyt työssään vasta maaliskuuhun 1940. Suomen kannalta kiintoisaa Moskovan rauhan jälkeinen aika jatkosodan vuosineen jäi siten käsittelemättä ja myös nyt julkaistun teoksen ulkopuolelle. Kollontain kuolemaan liittyi oma tragiikkansa hänen ryhdyttyään puolustamaan mielestään syyttöminä vangituiksi tulleita ystäviään. Ulkoministeriöstä saapuneen virkamiehen pitämän karkean (grubyi) puhuttelun jälkeen vanha rouva menehtyi sydäninfarktiin. Hieman aikaisemmin hän oli kuitenkin ehtinyt varmistaa käsikirjoituksensa säilymisen luovuttamalla sen muiden henkilökohtaisten paperiensa myötä puoluearkistoon (Marxismi-leninismi-instituuttiin).

Jouduttuaan ns. ”työläisopposition” merkittävänä jäsenenä epäsuosioon Kollontai lähe-

tettiin syksyllä 1922 ”mahdollisimman kauas Moskovasta” lähetystöneuvokseksi ja myöhemmin lähettilääksi Osloon. Uran vaihdokseen vaikutti asianomaisen henkilökohtaisen ominaisuuksien, mm. monipuolisen kielitaidon ohella myös avioero toisesta puoliosasta Pavel Dybenkosta, joka ratkaisun järkyttämänä laukaisi pistoolinluodin päähänsä. Epäonnistuneen itsemurhayrityksen ”täydensi” Stalin ammuttamalla Dybenkon ns. suuren puhdistuksen yhteydessä 1938.

Ensimmäinen puoliso, jonka sukunimeä vaimo koko loppuikänsä kantoi, oli tsaarin armeijassa sittemmin kenraaliksi ylennetty V. L. Kollontai. Hänet suomalaisen puutavara-liikemiehen A. Masalinin tyttären Aleksandran ja venäläisen kenraalin Mihail Domontovitšin avioliitosta 1872 syntynyt Aleksandra Mihailovna oli jättänyt jo 1890-luvulla ryhtyessään ammattivallankumoukselliseksi.

Lähtiessään lokakuussa 1922 Helsingin kautta Osloon Kollontaille tarjoutui tilaisuus Ruotsin läpikulkuviisumia odottaessaan vaeltaa nostalgisin tuntein puoluetöissä 1917 tutuksi tulleen Suomen pääkaupungin kaduilla ja Kaivopuiston rannoilla.

”Aikani kuluksi menin ihailemaan rakastamieni suomalaisten taiteilijoiden taukua Ateneumissa. Kauan seisoin Gallenin Kalevala-aiheisten maalausten äärellä. Sitten ihastelin laulajatar Aino Acktén, taiteilija Edelfeltin traagisen, suuren rakkauden muotokuvaa. Ackté

kilpaili Ženja Mravinan (Kollontain sisarpuoli äidin ensimmäisestä avioliitosta, Pietarin Marinski-teatterin suuri tähti – T. P.) kanssa Pariisissa ja Lontoossa. Ženjalla oli enemmän šarmia, musikaalisuutta ja lumoava äänen sointu. Aino Ackté taas oli itsenäisempi rooliensa tulkinnaissa.”

Oslossa Kollontain työlle loi pohjaa hänen oleskelunsa siellä poliittisena emigranttina ensimmäisen maailmansodan vuosina. Monet tuonaikaiset sosialistiytävät olivat nyttemmin kohonneet huomattaviin aseisiin valtakunnassa. Ensimmäiseksi tehtäväkseen uusi diplomaatti näki Stalinin antamien ohjeiden mukaisesti Norjan ja Neuvostoliiton välisen kaupan edistämisen, koska se tarjoaisi parhaan keinon maiden lähentämiseen myös poliittisesti. Norjan kommunistien asioihin ei diplomaatin tullut puuttua tehtävän kuuluessa ”muille”, ts. Kominternille. Ajan mittaan kahtiajako kuitenkin tasoittui.

Stalinin tärkeinä pitämät kauppapoliittiset ponnistelut alkoivat tuottaa tuloksia jo lähivuosina norjalais-neuvostoliittolaisen bilateraalisin sillin- ja viljakaupan lähdettyä hyvään vauhtiin, mikä avasi tietä myös muille aloille.

Terveydellisistä syistä lyhyeksi episodiksi jääneen lähettiläskauden jälkeen Meksikossa (1926–27) Kollontai jatkoi Oslossa kesään 1930 saakka, jolloin hänet siirrettiin Tukholmaan saattamaan järjestykseen virkamiesloikkausten heikentämää Neuvostoliiton sikäläistä edustustoa. Lähettiläskauden alkuajat kuluivat Ruot-

sissakin ensi sijassa kauppapoliittisten ongelmien merkeissä.

Toista maailmansotaa edeltäneinä vuosina stalinistinen terrori varjosti neuvostoliittolaista diplomaattikuntaa, josta likvidoitiiin kaikkiaan 163 henkilöä, niiden joukossa 44 lähetystöpäällikköä. Niinpä Kollontaikaan ei voinut olla varma tulevaisuudestaan kotimaasta kantautuvien tietojen painaessa mieltä ”kylmyydellä ja kauhistuttavuudellaan”. Erityisen huolissaan lähettiläs oli joutuessaan heinäkuussa 1937 matkustamaan ulkoministeri Rickard Sandlerin mukana Moskovaan osallistumaan molempien pääkaupunkien välisen lentolinjan avajaisjuhllisuuksiin. Ennen lähtöään Tukholmasta Kollontai luovutti ruotsalaiselle lääkäriystävälleen tri Ada Nilssonille henkilökohtaisen arkistonsa siltä varalta, että sattuisi Moskovassa kuolemaan ”esimerkiksi auto-onnettomuudessa”. Vaikka koskaan ei voitu tietää, mitä NKVD oli hänestä raportoinut, Kollontai kaikesta huolimatta vakuutti aatteessaan yhtä uskolliselle ystävättärelleen iliaan siitä, että oli saanut palvelulla maailman ensimmäistä sosialistista valtiota.

Matka sujui kuitenkin onnellisesti, vaikka ”happaman” vaikutuksen tehnyt Sandler jäikin Neuvostoliiton pääkaupungissa vaille siellä muutamaa kuukautta aikaisemmin vierailleen Suomen ulkoministeri Holstin osalle tullutta huomiota. Puhdistusten huippukauteina 1938 Kollontai supisti päiväkirjamerkintänsä muutamaaan ”vaarattomia” aiheita käsitelleeseen fragmenttiin, joissa hän kertoo lähinnä osal-

listumisestaan Kansainliiton yleiskokoukseen Genevessä sekä ystävyystaan tasavaltaisen Espanjan Tukholman-lähettilään Isabel de Palencian kanssa.

Keväällä 1939 tuli ratkaisuvaiheeseen Ahvenanmaan kysymys. Moskovassa vallinnutta käsitystä myötäillen Kollontai lähti joko vilpittömästi tai taktisista syistä siitä, että hankkeen takana oli Hitler. Suomalaisen saksalaismielisyyttä hyväksi käyttäen Berliini pyrki vetämään Ruotsin mukaan fascistiseen rintamaan, joka valmisteli hyökkäystä Neuvostoliittoa vastaan. Hanssonin hallitus saatiin kuitenkin säikäytetyksi irtautumaan saariryhmän remilitarisointihankkeesta. Näissä oloissa Kollontaille jäi ratkaisemattomaksi arvoitukseksi länsivaltojen suojeleminen Ahvenanmaan linnoittamiseen. Mitään ristiriitaa havaitsematta hän niinkään katsoi arkkihollisen Väinö Tannerin noudattaneen samanaikaisesti sekä Saksan että länsivaltojen käskyjä.

Suomalaisten kanssa kevätkaudella 1939 käydyistä rajanmuutosneuvotteluista ulkoministeri Litvinov ei katsonut tarpeelliseksi informoida Tukholman-lähettilästä, joka purki päiväkirjaansa tyytymättömyytään asioiden hoidon vaikeutumisesta salailun vuoksi. Sama toistui Litvinovin joutuesssa toukokuussa väistymään virastaan Molotovin tieltä, jonka merkkitapahtuman taustoja Moskova pidättyi ilmoittamasta edes omille diplomaattiedustajilleen. Päiväkirjassaan Kollontai valitti tilannetta, jossa Neuvostoliiton lähettiläs osoittautui yhtä tietämättömäk-

si kuin häntä tapahtuman vuoksi ahdistelevat tukholmalaisjournalistitkin. ”Sinä yönä en nukkunut silmäntäyttäkään”.

Vielä suurempaa yllätystä merkitsi Hitler – Stalin pakti, josta Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs luki ruotsalaisista lehdistä. Salaisista lisäpöytäkirjoista etupiirijakoineen hän luonnollisesti ei tiennyt mitään. Kun viittaukset TASSin viralliseen kommunikatoon ja sinänsä paikkansa pitämättömät vakuutukset toisen maailmansodan siirtymisestä tuonemmaksi eivät kelvanneet aktiivisille kyselijöille, Kollontai hankki hengähdystauon siirtymällä ”maan alle”, pieneen lidingöläiseen pensioonaattiin, jossa hän vietti muutamana hiljaisen päivän.

Suomen kysymyksen tullessa ajankohtaiseksi lokakuussa 1939 Kollontai otti Moskovaa vakavammin huomioon vaaran, että konfliktin puhkeaminen saattoi vetää Pohjoismaat mukaan maailmansotaan. Erytisesti häntä oli tästä varoitettu Ruotsin pääministeri Hansson. Annettuaan Moskovaan saapuneen lähettilänsä istua useita tunteja odotushuoneessa ulkoministeri Molotov tervehti häntä sanoilla: ”Te olette siis saapuneet puuhaamaan (pohlopotat) suomalaisen puolesta”. Kollontain laajat selitykset Suomessa alkavan sodan todennäköisesti provosoimasta suurvaltojen sekaantumisesta Pohjois-Euroopan tilanteeseen Molotov torjui. Operaatio olisi pian ohitse neuvostojoukkojen ehtiessä kolmessa päivässä Helsinkiin. Lähettilään tuli nyt vain huolehtia siitä, että Ruot-

si pysyisi puolueettomana. – Pantakoon merkille, että Kollontain muotoillessa tekstiään 1950-luvun alussa Molotov oli jo 1949 menettänyt virkansa jouduttuaan Stalinin epäsuosiin.

Vaikka kysymys talvisodan yhteydessä ensisijaisesti olikin erisuuntaisista ulkopoliittisista arvioinneista, Molotovin syytös emotionaaliseksi tunnetun lähettilään suomalaissympatioista ei ollut täysin vailla pohjaa. Päiväkirjassa toistuvat myös sodan puhjettua nostalgiset maininnat isoisän Alexander Masalinin Muolaan pitäjässä omistamasta Kuusaan hovista, jossa hän, Kollontai, oli viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa ihanat kesät. Mahtoikotalo valkoisine pylväineen olla vielä jäljellä? ”Natsilaisesta” hallituksestaan huolimatta Suomen työväki, jonka sosiaalisesta asemasta hän oli nuoruudessaan kirjoittanut tutkielmia, tuli pelastaa epämääräisen pitkäksi venyvistä verenvuodatuksista. Sama koski tietysti myös raskaita tappioita kärsinyttä puna-armeijaa.

Rauhaa Kollontai ei tietenkään voinut tavoitella omaaloitteisesti, vaan hän joutui pakostakin odottamaan, kunnes molemmat osapuolet olisivat Ruotsin välityksellä kypsiä aloittamaan ”sondeeraus”. Näin pitkällä oltiin vihdoin tammikuussa 1940. Moskovan rauhaan johtaneeseen neuvotteluprosessiin, joka tutkimuksessa on jo melko seikkaperäisesti selvitetty, kotimaasta saadun informaation niukkuutta jatkuvasti valittavan Kollontain muistiinpanot eivät tuo ratkaisevasti uutta. Toisaalta ruotsalaisten lähteiden va-

lossa lähettilään luottamuksellisesti ilmaisema suhtautuminen omaan hallitukseen on ajoittain ollut huomattavasti kriittisempi kuin mitä hän ”varman päälle” kirjoitetuissa muistiinpanoissaan on halunnut tuoda esille.

Tuomo Polvinen